

ECZACIBAŞI KÜLTÜR FİMLERİ

1960'ların başında Türkiye'de ilk defa bir özel kuruluş, Eczacıbaşı Fabrikaları, belgesel film üretimine destek verir...

■ CAN CANDAN

Türkiye belgesel sinema tarihi ne yazık ki bazen çekildiği bile şüpheli, bazen kayıp, bazen de kimsenin görmediği ya da bilinmeyen belgesellerin de tarihi. Türkiye'de belgesel sinema tarihiyle ilgili kitaplara baktığımda, çoğunun özgün ve kapsamlı araştırmalar değil, önceki kitaplardaki kaynağı belli olmayan şüpheli bilgileri tekrarlayan kronolojik sıralamalar olduklarını görüyorum. Bu sıralamalar arasında ilgimi

çeken ve araştırılması gerektiğini düşündüğüm bir dizi belgelele dikkat çekmek istiyorum. Bunlar henüz nerede olduklarını bile bilmediğim ve dolayısıyla görme fırsatımın da olmadığı, haklarında yapılmış herhangi bir araştırma da bulamadığım Eczacıbaşı Kültür Filmleri serisi. Dolayısıyla burada yazdıklarım kısa bir tanıtım metni olmaktan öteye geçemeyecek.

Eczacıbaşı Kültür Filmleri serisi, 1960 yı-

lındaki darbeyle bir süre çalışmalarına ara vermek zorunda kalan İstanbul Üniversitesi Film Merkezi'nin kurucularından Sabahattin Eyüboğlu'yla daha çok fotoğrafçı olarak tanıdığımız Şakir Eczacıbaşı'nın işbirliği ve Eczacıbaşı Fabrikaları'nın desteğiyle 1962-1964 yılları arasında yapılan, "kültür mirasımız" konulu, renkli çekilmiş beş kısa belgeselden oluşuyor: *Yaşamak İçin* (1962/1963?, Sabahattin Eyüboğlu ve Şakir Eczacıbaşı, 21'), *Renk Duvarları* (1963?, Pierre Biro, 15'), *Göreme* (1963?, Pierre Biro, 16'), *Kırkpınar* (1963?, Pierre Biro, 14'), *Tülü* (1964?, Pierre Biro, 16'). Bu belgesellerin hepsinde metin yazarının Sabahattin Eyüboğlu olması ve *Yaşamak İçin*'de görüntü yönetmeninin İlhan Arakon olması da tarihsel açıdan ilgi çekici veriler.

Bu filmler ilk defa Türkiye'de özel bir kuruluşun belgesel film üretimine destek ve hatta adını vermesi açısından tarihsel bir öneme sahip. Ayrıca bu belgeselleri seyretmeden bile 1960'lı yılların başında "kültür"ün ve "kültür mirası"nın nasıl anlaşıldığı ve bunun belgesel filmde temsiliyle ilgili çok ilginç şeyler söylediklerini tahmin edebiliyorum. Sanırım yine o yıllarda basılan "Eczacıbaşı Kültür Filmleri" kitapçığının kısa giriş yazısı:

Doğuyla Batının kavşağındaki Anadolu, değişik medeniyetlerin kalıntılarıyla yüklü bir kültür toprağıdır. Bu toprağı tanımak ve tanıtmak, yabancılardan önce üstünde yaşayanlara düşer. Oysa bizler, bugüne kadar, bu işi gereğince yaptığımızı ileri süremeyiz. Hattâ, Anadolu tarihiyle bizden çok Batılı araştırmacıların ilgilendiği bile söylenebilir. Anadolu'yu tanıtmamızın sadece devletin değil, hepimizin işi sayan Eczacıbaşı fabrikaları yöneticileri Anadolu'nun değişik yönlerini gösteren bir kültür filmleri serisi hazırlamayı kararlaştırmışlardır. Bugüne kadar yapılan üç filminden ikisi "Yaşamak için" ve "Renk Duvarları"- Eczacıbaşı'nın çalışma alanına giren konuları ele almaktadır. Bu seride ayrıca, "Göreme" gibi, Anadolu'yu başka yönlerden inceleyen filmler de bulunacaktır. Eczacıbaşı kültür filmleri serisini gerçekleştirmek için, yurt içindeki ve yurt dışındaki sanatçılar ve filmcilerle iş birliği yapmaktadır.

Gerçekleştirilmelerinin üzerinden yaklaşık elli yıl geçtiği halde bu belgesellerin hâlâ var olduklarını ümit ederek, "saklandıkları" arşivlerden çıkarılmasının; restorasyonlarının yapılmasının; ve son dönemde DVD satıcılarının raflarında gördüğümüz Suha Arın belgeselleri gibi ilgilenenlerin erişebilmeleri, izleyebilmeleri, tartışabilmeleri için bir DVD olarak üretilmelerinin; ve bu şekilde Türkiye belgesel sinema tarihine sadece ismen değil, cismen de kazandırılmalarının önemli olduğunu düşünüyorum.

KÜLTÜR FİMLERİ: 2

Renk Duvarları

Yöneten : Pierre Biro
Kamera : J. J. Flori
Açıklayan : Sabahattin Eyüboğlu
Konuşan : Asuman Korad
Müzik : Derleme
Süre : 15 dakika
Renk : Kodachrome

KÜLTÜR FİMLERİ: 3

Göreme

Yöneten : Pierre Biro
Kamera : J. J. Flori
Açıklayan : Pierre Biro
Konuşan : Asuman Korad
Müzik : Derleme
Süre : 16 dakika
Renk : Kodachrome

KÜLTÜR FİMLERİ: 1

Yaşamak için

Yönetenler : Sabahattin Eyüboğlu
Şakir Eczacıbaşı
Kamera : İlhan Arakon
J. J. Flori
Açıklayan : Sabahattin Eyüboğlu
Konuşan : Asuman Korad
Müzik : Atlantik-Erteğün
Süre : 21 dakika
Renk : Kodachrome

LONDRA POSTASI

■ ALISA LEBOW

Mayıs ayı Londra'da belgesel zamanı. Londra Uluslararası Belgesel Festivali ilgi çekmekte belgesel ağırlıklı Filistin Film Festivali'yle yarışıyor, Britanya Film Enstitüsü'nün (BFI) sinemasında da en çok belgesel Mayıs ayında gösterime giriyor. Geçtiğimiz yıllarda usanmadan hepsini birden takip etmeye çalışmıştım, sonunda aklımda neredeyse hiçbiri kalmamıştı. Bu yıl ise olağandışı bir şey yaptım. BFI'daki aylık gösterim programının neredeyse yarısını kaplayan Agnès Varda retrospektifi, karşı koyamayacağım kadar cazip geldi. Agnès aşkına Belgesel Festivali'ni tamamen kaçırdım, Filistin Film Festivali'nde de sadece iki film gördüm.

Elbette Varda öncelikli olarak belgesel sinemacı kimliğiyle tanınmıyor. Onu uluslararası üne kavuşturan *5'ten 7'ye Cléo* (1961), *Biri Şarkı Söylüyor, Diğeri Söylemiyor* (*L'une chante, l'autre pas*, 1976), *Yersiz Yurtsuz* (*Vagabond*, 1985) gibi kurmaca filmleri olmuştu -gerçi tüm bu filmlerde belgesel dürtüsünden izler bulmak mümkündür. Varda'nın daha az bilinen kurmaca filmlerindeyse belgesel gerçekliklerine yoğun bir eğilim görüyoruz, şaşırtıcı tazelikteki *Lions Love (and Lies...)* (1969) ve yarı-kurmaca filmi *Documenteur*'de (1981) olduğu gibi. Bu eğilim kâh filmde kendilerini oynayan gerçek hayatın karakterlerle (*Lions Love*'da Shirley Clarke ve *Documenteur*'de Varda'nın oğlu Mathieu Demy), kâh gerçek tarihsel olayların orta yerinde doğaçlama oynayan aktörlerle ifade bulur.

Gündelik hayatın içindeki olağandışlıklar Varda'yı hep cezbetmiştir. BFI'daki retrospektif programı dahilinde Varda'nın yapıtları üzerine konuşma yapan Ginette Vincendeau, Varda'da "etnografik" bir eğilim olduğunu, film çektiği ortama, etrafta olan bitene hep ilgi gösterdiğini belirtti. Tek başına bu özelliği Varda'yı bir belgesel sinemacı kılmaz elbette. Gelgelelim Varda, çektiği ikinci film olan *Ô saisons, ô châteaux*'dan (1957) bu yana kurmaca işlerinin yanı sıra hep belgesel filmler de çekmiştir. Onun belgelele olan oyunbaz, gelenekdışı yaklaşımına, yöresel bir turist ofisinin sipariş ettiği bu küçük, mütevazı, cevher gibi filmde bile rastlıyoruz. Her şeyden önce üst ses bir kadına ait, günümüzde bile az rastladığı-

mız bu durum 1957'de neredeyse tasavvur dışıydı. Canlı tablolar ve gerçek yaşam setlerine olan merakı da çeşitli sahnelerde ifade buluyor, örneğin yaşlı bir kadının elinde baston, şirin bir köy yolunda ağır aksak yürürken "14 Homme" yazan bir sokak tabelasının önünden geçmesi gibi.

Gündelik hayattan bu tür gerçeküstü ve mizahi örtüşmelere Varda'nın tüm filmlerinde rastlamak mümkün, filmlerine hayal ürünü dokunuşlar katma yönündeki bastırılmaz dürtüsüne de öyle. Mesela bu ilk belgeselinde çarpıcı şato sahneleri var, sahnelerdeki figürler ise muhafız veya şövalye değil, üzerlerinde rengârenk kıyafetler, ellerinde şapka kutuları ve alışveriş çantalarıyla Şanzelize'de gezer gibi gezinen mankenler.

Bu tür uçuk sahneler Varda'nın tüm filmlerinde mevcut, fakat en dikkat çekici örneklerini belgesel filmlerinde buluyoruz. Çok sonrakı *Toplayıcılar* (*Les glaneurs et la glaneuse*, 2000) filminde başında peruk sırtında cübbeyle bir patates tarlasının ortasında "yoksul, sefil ve mahrumların tarlalara girip hasat artıklarını toplayabileceklerini" ilan eden 1554 tarihli Fransız yasasını okuyan avukatı hatırladınız mı? Ya bir o kadar ustaca kotarılmış olan en yeni filmi, 50 yıllık göz dolduran sinemacılık kariyerinin izini sürdüğü özyaşamöyküsel eseri *Agnès'in Plajları*'nda (*Les plages d'Agnès*, 2008) yönetmenin kumsala yerleştirilmiş çerçeveli aynalarda kendi yansımalarıyla karşılaşmasını? Başkası, daha beceriksiz bir sinemacı yeltense bu sahneler iç bayıltır, klişe gelir. Fakat Varda yapınca insanın hafızasına hiç unutulmamacasına kazınıveriyor. Gösteriştan uzaklığıyla hevesini yitirmemiş hayalgücünün birleşimi sayesinde Varda, izleyicisinde sinemanın ender eriştiği,

belgeselle ise hiç bağdaştırılmayan o bam telini titretmeyi başarıyor. Yarım asırdır kurmacayla belgesel arasındaki ince çizgide yürüyen Varda'nın adımları yıllar geçtikçe hafifliyor. (Çeviren: Başak Ertür)

Alisa Lebow Londra'daki Brunel Üniversitesi'nde belgesel kuramı, tarihi ve prodüksiyonu üzerine ders veren bir sinemacı ve akademisyen. Ayrıca docİstanbul Belgesel Araştırmaları Merkezi'nin kurucu üyelerinden. www.alisalebrow.co.uk